

В. В. Крижанівський,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Карантин, спричинений пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, став серйозним викликом для української освіти. Наша освітня система не була готова до оптимально-ефективної роботи в обмежувальних умовах. Заклади освіти зіштовхнулись з багатьма проблемами, які до цього ще не апробували на собі та на своїй самоорганізації. Дистанційна робота потребувала наявності електронної техніки у всіх учасників освітнього процесу, спеціальним чином організованої самостійної роботи учнів, ефективної системи контролю знань і застосування дистанційних платформ для навчання. Однак не можна сказати й про тотальну невідповідність до дистанційного навчання, адже окремі елементи такого виду діяльності впроваджувалися постійно, хоча й фрагментарним чином.

На початку карантину, коли навчальні заклади вбачали у цих обмеженнях недовготривалі заходи, дистанційна освіта виглядала як у прислів'ї «Хто в ліс, а хто по дрова». Більшість учителів, які мали бажання активно працювати, були залишені самі на себе. І тут доречним стали ті окремі елементи, якими педагоги були озброєні під час курсової перепідготовки або самоосвіти. Однак проблема розрізненості викликала незадоволення з боку батьків, коли одна дитина повинна була опанувати різні платформи та технології, підлаштовуючись під різних учителів школи. Тому у виграшному становищі стали ті навчальні заклади, які мали власні платформи для дистанційного навчання або ж організували освітній процес належним чином, більш менш одноманітно.

Сьогодні даються прогнози щодо другої хвилі захворюваності, яка може накрити нашу державу восени 2020 року. Сподіваємось, що цей прогноз не

підтвердиться, однак всім потрібно бути підготовленими до цього. На часі – підготовка педагогічних кадрів та навчальних закладів до перелаштування освітнього процесу у дистанційне русло. Улітку учителі повинні виробити навички користування платформами для дистанційного навчання, і, за можливості, налаштувати учнів на плідну й активну роботу у вже не новому для них режимі. Звичайно, бажано щоб навчальні заклади організували свою роботу таким чином, щоб весь педагогічний колектив працював на одній платформі, щоб були вироблені єдині стандарти для дистанційної роботи. Структуру та форму дистанційного навчання у такому випадку визначає педагогічна рада школи, враховуючи освітню програму та навчальні плани за якими працює, та, найголовніше, особливості та технічні можливості свого закладу. Батьки, у свою чергу, також повинні бути готовими до повторення карантинного сценарію на осінь, щоб усіма можливими способами полегшити своїм дітям доступ до нового дистанційного режиму навчання.

Вивчення географії

У **2021-2020** навчальному році учні **6-9 класів** продовжать вивчати географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Методичні рекомендації, які пропонувались Міністерством освіти і науки України за минулі роки, є актуальними та не потребують певних змін. Учні **10-11 класів** продовжать вивчення географії за новою навчальною програмою, що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. За два останніх роки існування нової програми для старшокласників педагоги області підхопили інноватику та розробили низку дидактичних і методичних матеріалів, які були представлені на виставці «Інноваційний пошук освітян Черкащини». Ці роботи покликані допомогти учителям при викладанні географії у старшій школі за новою програмою, вони повинні спрямувати педагога на теренах нової географії в 11 класах.

Слід зауважити, що навчальний процес у 2020-2021 навчальному році може розпочатись із коригуючого місяця, під час якого учителі повинні будуть здійснити зрізи знань, ідентифікувати теми, які не вдалось опанувати на

належному чині, та компенсувати їх упродовж вересня 2020 року. Враховуючи такі зміни, навчальний рік буде тривати до кінця червня 2021 року, тобто буде збільшений саме той один місяць. На початку навчального року учитель повинен розробити відповідні завдання, враховуючи особливості дітей та класів свого навчального закладу, провести за їхньої допомоги зрізи та оцінити реальний стан розуміння тем, які вивчались навесні 2020 року. Після обробки результатів таких зрізів учитель розробляє індивідуальний план на місяць, який буде складатись з тем попереднього курсу, якій учні опанували на найнижчому рівні. За 2-6 уроків, в залежності від погодинного навантаження на курс, учитель повинен викласти матеріал таким чином, щоб учні поповнилися здобутими знанням та мали змогу плавно перейти до вивчення у жовтні нового матеріалу. Якщо найгірші прогнози щодо другої хвилі збудуться, звичайно ми вступимо у новий навчальний рік вже дистанційно, і ми вже повинні мати на озброєнні усі можливі дистанційні технології.

Під час дистанційного навчання учитель може взяти на озброєння різноманітні платформи, які отримали значний розвиток на весну 2020 року. Для спілкування з учнями можна користуватись електронною поштою, різними чат-програмами (Viber, Skype, WhatsApp, Telegram тощо). Для відеозв'язку можна застосовувати метод відеоконференцій на платформах Zoom, JitsiMeet, Adobe тощо. Досить ефективним засобом для дистанційного навчання є використання власного сайту чи блогу, де педагог може розміщувати завдання, рекомендації до роботи над практичними чи дослідженнями, посилання на тести, які були створені заздалегідь на відповідних платформах (Kahoot, Quizizz тощо) для перевірки отриманих учнями знань.

Предмет **«Географія: регіони та країни»** для **10 класів** спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності в регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. Оскільки зміст навчального матеріалу з географії визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи,

навчальна програма розроблена таким чином, щоб основні компетентності пронизували увесь зміст географічної освіти і робили його прикладним до життя, формуючи вміння висловлювати власну думку, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати власну позицію.

Структура програми представлена вступом і 6-ма розділами. У *Вступі* окреслюються завдання курсу, особливості сучасної політичної карти світу, аналізуються ключові проблеми і тенденції світового господарського процесу. *Розділи I-V* програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн. Завершується вивчення курсу *розділом VI «Україна в міжнародному просторі»*, завданням якого є розкриття геопросторової структури світу, визначення місця України на геополітичній карті світу, окреслення основних векторів сучасної української геополітики, міжнародних економічних зв'язків з регіонами та країнами світу, участі України в процесах європейської економічної інтеграції та реалізації стратегій сталого розвитку.

Наведений у програмі перелік країн для вивчення є *орієнтовним*. Учитель має право додавати для детальнішого ознайомлення інші держави, які відповідають інтересам навчального закладу з огляду на його можливі міжнародні зв'язки.

Новий курс географії в *11 класі «Географічний простір Землі»* розкриває сутність географічної науки в цілому; інтегрує знання про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку.

За мету курс ставить:

- розкрити сутність географічної науки в цілому – в 11 класі відбувається інтеграція усього вивченого раніше матеріалу, узагальнення усіх географічних знань в одне ціле, осмислення значення географічної науки для життя людини, її практичне застосування;

- інтегрувати знання про природу, людину і господарську діяльність – зрозуміти як географічні знання поєднують розуміння природи, людства та його діяльності, місце людини у природі, значення антропогенного впливу на природу;

- формувати в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку – зрозуміти як географічні знання допоможуть зрозуміти основні закономірності географічної оболонки, взаємозв'язок усіх оболонок нашої планети.

Завданням курсу є:

- розуміння географічної оболонки як системи, її виникнення, функціонування, закономірності будови і розвитку;

- оволодіння вміннями вирішувати комплексні завдання, що потребують виявлення географічної ситуації на конкретній території, моделювання природних, соціально-економічних і геоecологічних явищ і процесів з урахуванням просторово-часових умов і чинників;

- розвиток географічного мислення для орієнтації у проблемах територіальної організації суспільства, його взаємодії з природою, навичок грамотного вирішення побутових та професійно орієнтованих завдань;

- виховання патріотизму, толерантності до інших народів і культур, соціально-відповідального ставлення до навколишнього середовища під час повсякденної трудової і побутової діяльності;

- набуття компетентності в різних сферах: елементарного геоecологічного моделювання і прогнозування; використання різноманітних географічних знань та умінь в побуті і в підготовці до майбутньої професійної діяльності; забезпечення особистої безпеки, життєдіяльності й адаптації до умов навколишнього середовища.

Структура програми:

- вступ спрямований на розкриття змісту предмета і завдань сучасної географічної науки, її структури, тенденцій розвитку, місця і ролі географії в

системі природознавчих наук, житті суспільства, розв'язанні його проблем;

- у розділі 1 «Топографія та картографія» подано аналіз різних видів географічних карт, розкрито особливості роботи з ними та можливості їх використання у побуті та господарській діяльності;

- розділ 2 «Загальні закономірності географічної оболонки Землі» включає характеристику сфер географічної оболонки Землі, розкриває закономірності та зв'язки в географічній оболонці. Географічна оболонка представлена як середовище життя людини і пов'язані з її діяльністю сучасні екологічні проблеми;

- у розділі 3 «Загальні суспільно-географічні закономірності світу» розміщення і розвиток видів економічної діяльності і суспільства в сучасному світі розглядаються як результат людської діяльності, яка перетворює неоднорідний у природному відношенні простір відповідно до об'єктивних економічних законів. Головна увага приділена людині. Такий підхід допомагає вибудувати знання про сучасний світ у струнку схему, зрозуміти просторову логіку розвитку економіки, прогнозувати реальні економічні результати політичних рішень.

Заради кращої *організації освітнього процесу* окремі питання курсу доцільно пропонувати старшокласникам опрацьовувати самостійно. Необхідно стимулювати пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання типових планів комплексної характеристики територій (регіонів та окремих країн), розвивати навички самостійного інформаційного і наукового пошуку, прогнозування та проектування, роботи з різними інтернет-платформами.

Курс географії має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, а також передбачають розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій,

семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета проведення цих робіт може бути різною – мотиваційною, контролюючою тощо.

Програмою передбачено виконання 10 практичних робіт.

Обов'язковими, як завжди, для оцінювання у кожному семестрі є 2 практичні роботи на вибір учителя. Робота над практичними роботами під час дистанційного навчання не повинна викликати труднощів, адже практичні можна виконувати вдома та надсилати готові роботи учителю для перевірки. Єдиним моментом, на який слід звернути увагу, це допомога з боку учителя. Педагог повинен надати учневі зразок виконання роботи, отже повинен спочатку самостійно її самостійно. Для полегшення роботи можна надати учням певні рекомендації, які повинні наштовхнути їх на плідну роботу.

Тематика варіативних досліджень може бути змінена учителем у рамках вивчення відповідної теми. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням може вибрати не більше 2 досліджень упродовж року та виконує їх індивідуально або в групі. Результати дослідження презентуються учнями й оцінюються вчителем під час захисту чи представлення, що сприяє формуванню не лише географічних, а й ключових компетентностей. Під час захисту учень виробляє навички спілкування, ведення бесіди, полеміки, вчиться відповідати на поставлені по ходу доповіді запитання, стримано сприймати конструктивну критику. Звичайно, що дослідження виконується вдома, де також готуються і матеріали доповіді, однак сам захист дуже важко провести в дистанційному режимі. Хочеться підказати щодо використання можливостей відеозапису таких захистів чи доповідей. Сучасні учні мають багато навичок створення відео і записати власну доповідь для них не складе значних труднощів. Такі відео зі згоди учнів можна розмістити на сайті школи чи сайті учителя, аби зробити їх прикладом для інших.

Значна роль у вивченні географії відводиться роботі з картою, статистичним матеріалом для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, правильного оцінювання найважливіших соціально-економічних питань. На

сьогодні є дуже актуальним використання меп-ресурсів мережі Інтернету, адже вони є більш доступними та не мають значних труднощів у користуванні. Сучасні учні можуть з легкістю, використовуючи свої технічні засоби, скористатись ними у повсякденному житті та під час навчання. Задача учителя полягає лише в тому, щоб навчити своїх учнів користуватись такими меп-ресурсами, показати, що свої технічні засоби вони можуть використовувати не лише для зв'язку, відвідування соціальних мереж чи геймізації, а й для навчання. В нагоді педагогам може стати методичний посібник «Використання меп-ресурсів з мережі Інтернету для навчання та повсякденного життя», який розкриває усі можливості використання картографічного матеріалу з мережі під час навчання та у повсякденному житті.

У програмі курсу подано орієнтовний розподіл годин за розділами і темами, який учитель може на власний розсуд змінити та підкоригувати. Години резервного навчального часу педагог може використати на свій розсуд для глибшого вивчення або повторення певного навчального матеріалу з урахуванням здібностей і навчальних можливостей учнів або для тематичного оцінювання (уроків систематизації та узагальнення). Враховуючи можливість існування коригуючого місяця на початку навчального року, не потрібно резервні години витратити у першому семестрі, їх можна використати у червні 2021 року, за умови, звичайно, нормального режиму навчання.

Удосконалення організації освітнього процесу з позицій **компетентнісного підходу** полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яка реалізується через різноманітні форми проведення уроків, мотивацію та диференціацію процесу навчання. Учителю географії необхідно вирішити важливе методичне завдання – реалізувати на практиці компетентнісний підхід, сформувати в учнів готовність використовувати отримані знання на практиці, вміння та навички в реальному житті для розв'язання поставлених перед ними завдань та життєво важливих ситуацій. Розв'язати таку проблему можна, використовуючи на уроках географії активні методи навчання, технології, які розвивають передусім пізнавальну,

комунікативну і особистісну активність сьгоднішніх учнів, особливо шляхом створення *компетентісно-орієнтованих завдань*. Такі базові технології та методи, як проблемне та проєктне навчання, розвиток критичного мислення, навчання у глобальному інформаційному суспільстві, особистісно орієнтоване навчання, диференційоване навчання, модульна технологія підтримують компетентісно-орієнтовану підготовку учнів, а їх реалізація здійснюється за допомогою різноманітних методичних прийомів, у застосуванні педагогічних засобів та форм навчання, які є конкретними способами організації навчальних дій учнів.

Компетентісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами досвіду виконання практично-зорієнтованих завдань. Оскільки практична робота учнів як форма проведення занять з географії є необхідним засобом пізнання й певним етапом формування географічного мислення школярів, курс географії у старшій школі має чітко визначену *практичну спрямованість*, яка реалізується під час виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета використання таких форм і прийомів навчання може бути різною: навчальною, стимулюючо-мотиваційною, розвивальною, виховною тощо.

Сучасному вчителю *необхідно урізноманітнювати форми організації* навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в різних режимах (традиційний, інтерактивний та самостійна робота) та використовувати традиційні й нетрадиційні види уроку географії, форми практичної, дослідницької та творчої роботи з географії та позакласного й профільного географічного навчання, що сприятиме формуванню не лише предметних

(географічних), а й ключових компетентностей (інформаційно-цифрової, соціальної і громадянської, підприємливості та фінансової грамотності, загальнокультурної та екологічної грамотності тощо).

Цифрова компетентність формується за рахунок використання учнями сайтів офіційних міжнародних та регіональних організацій, аналізу і порівняння статистичних даних по країнам світу, проведення програмних досліджень, створення презентаційних матеріалів, використання меп-ресурсів мережі Інтернету. Використання цифрових технологій допоможе старшокласникам не тільки використовувати «готові дані», а й оцінювати, створювати й фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі Інтернет, використання географічних кар у повсякденному житті розуміючи їхню практичну важливість та широке застосування.

Підприємницька компетентність є дуже важливою при вивченні географії у старшій школі і доповнює інші ключові та основну географічну компетентності. Особливе значення для її формування є розробка різноманітних соціально-економічних проєктів, що включені до програми. Формування підприємницьких навичок у старшокласників ґрунтуються на креативності (критичному мисленні та вмінні розв'язувати проблеми), ініціативності, відповідальності.

Через *компетентнісно-орієнтовані завдання* можлива також реалізація наскрізних змістових ліній, які є засобом інтеграції ключових та загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Наскрізні змістові лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» у курсі географії реалізується перш за все з огляду на зміст наскрізної теми. Роль компетентнісно-орієнтованих завдань по наскрізним темам різна і залежить від змісту курсу і від того, наскільки він пов'язаний з конкретною наскрізною темою. Такі завдання передбачають використання інформації, знань учня, його умінь та навичок, вони вимагають мобілізації креативного мислення, уміння практичного застосування набутих

знань. Вчителю ж на уроці потрібно, насамперед, поставити перед учнями проблему та допомогти їм вирішити її різними шляхами.

Кожна тема з курсу географії може мати ці завдання. Головне віднайти практичне застосування матеріалу, який вивчається.

Оскільки освіта розвивається у тісному і безпосередньому зв'язку з новітньою науковою інформацією, вона має перелаштовуватися під сучасні вимоги людства, адже у світі відбувається інформаційна переоцінка. На сьогодні основною задачею освіти є не накопичення учнями інформації та знань, а вміння використовувати та застосовувати їх, особливо на практиці, у своєму житті. Це передбачає розвиток у дітей різних компетентностей. Враховуючи зміни вимог суспільства до якості надання освітніх послуг, освітнє середовище повинне забезпечувати ефективність впровадження вже названих підходів і напрямів діяльності, а також вдало таке середовище, пов'язане з хмарними технологіями, які набувають все більшого значення у професійній діяльності, забезпечуючи нові, динамічні і актуальні можливості, що базуються на Інтернет-технологіях чи електронних додатках для освіти. Хмарні технології дають можливість залучити до освітнього процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогічних працівників, учнів та навіть батьків.

Викладання природознавства у 5 класах

Програма курсу «Природознавство» для учнів 5 класів (затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 №804) передусім покликана розвивати допитливість дітей, пізнавальний інтерес до вивчення предмета, виховувати позитивне ставлення до природи, розвивати прагнення діяти в навколишньому середовищі відповідно до екологічних норм поведінки, формувати природничі компетентності та цілісну природничо-наукову картину світу, засвоїти та поглибити знання про природні явища. Основною метою такого курсу є навчити учнів застосовувати отримані знання про природу у повсякденному житті, уміти адаптуватись до умов проживання на певній території, самостійно оцінювати рівень безпеки навколишнього середовища.

При викладанні курсу природознавства у **2020-2021 н.р.** рекомендується дотримуватись таких основних пунктів:

- учні 5 класів не ведуть щоденники погоди, вони будуть заводитись учнями 6 класів при вивченні географії;

- учні заводять три зошити: робочий, практичний та зошит спостережень. До останнього заносяться фенологічні спостереження та спостереження, передбачені програмою в кінці кожної теми;

- практичні заняття та практичні роботи є обов'язковими для виконання усіма учнями. Навчальні проєкти за бажанням можуть виконуватись окремими учнями або групами учнів у позашкільний час. Вони також можуть виконуватись в межах уроку за бажанням вчителя, однак за такої умови оцінки виставляються усім учасникам проєкту;

- для захисту навчальних проєктів вчитель **може** виділити окремий урок в кінці теми, який повинен бути передостаннім перед тематичною атестацією. За умови дистанційного навчання, учитель може запропонувати дітям зробити вдома відео доповіді та з їхнього дозволу презентувати іншим учням;

- до журналу вчитель записує лише практичні роботи та заняття, а також проєкти, які виконуються на уроці, усі інші навчальні проєкти вчитель записує до графі домашнього завдання;

- практичні роботи та заняття виконуються учнями в окремих зошитах, запис здійснюється у вільному стилі, але робота повинна обов'язково містити тему, мету та висновки, зроблені учнями при роботі.

Для допомоги учителю природознавства може стати методичний посібник **«Компетентнісний підхід у навчанні на уроках природознавства у 5 класі»**, друге видання якого вийшло у 2020 році. До складу посібника увійшли текстові варіанти виступів учителів природознавства міста Черкаси на семінарах-практикумах, присвячених впровадженню Нового стандарту у викладанні природознавства у 5 класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.
2. Вішнікіна Л. П. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 65–74.
3. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-формувальний урок географії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 2016. № 5. С. 83–88.
4. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-орієнтовані завдання з географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 3 (32). С. 63.
5. Гільберг Т. Г. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії. *Географія та основи економіки в школі*. 2009. №4. С.13-14.
6. Овсяк Н. В. Формування основ економічної компетентності старшокласників у процесі навчання географії та економіки. : автореф. Київ, 2011. 257 с.
7. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : збірник праць / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ, 2004. С. 16-25.
8. Самойленко В. М. Створення та застосування тестів у навчанні географії. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 32. С. 15–29.
9. Топузов О. М. Педагогічні технології як основа творчої діяльності вчителя географії *Педагогічний альманах* : зб. наук. пр. / упоряд. та відп. ред. В. В. Кузьменко. Херсон, 2011. С. 52–57.
10. Інформаційний ресурс Міністерства освіти і науки України про особливості дистанційного навчання під час карантину. URL: <http://mon-covid19.info/schools>